

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore (Pakistan)
Vol: 1, Jan-Jun 2016, pp52-57

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2016ء، مسلسل شمارہ 1

☆ ڈاکٹر منیر گجر

پنجابی قصہ کاری تے دمودر**Abstract:**

Research scholar present a brief critical analysis of Punjabi Qissa Qari specially Qissa Qari of Dmodr Dass. He indicated the contribution of dmodr in Qissa Adab i.e. is the mode on the cheeks of Punjabi Language and Literature. He declared that Punjabi Qissas are based on Masnvi and also followed by the Persian way of Qissa writing. Research Scholar also declare that Dmodr Das is the father of Qissa writing.

دمودر پنجابی ادب دا پہلا قصہ کاراے۔ ایس حیثیت نال اوہدے کول بہت ساریاں نوٹیکلیتاواں نیں۔ اوس اک نویں مہاڑ داڈھ بدھاسی تے اک نویں ریت ٹورنی سی، جیہڑی مگر لے شاعران لئی پیڑدا کم دیوے۔ مگروں آون والے ہلے قصہ شاعران اوہدی بنھی پیر تے ای قصیاں دی اُساری کیتی۔ استھہ دمودر دی پنجابی قصہ ریت نوں دین دے حوالے نال کجھ گلاں اجیہیاں نیں جنہاں دامنظر عام تے آناات ضروری اے۔

سبھ توں پہلاں تاں دمودر دی شعری بُتزر بارے دمودر او دودکی پرچلت سرکاری بولی دی قصہ بہتر مثنوی نوں چھڈ کے دویتا چھند نوں چُنیا۔ دمودر سے قصہ ریت وچ فارسی دے اثر پٹھ مثنوی ای پردھان سی۔ ایہدا کارن ایہہ سی، جو ایس دی بہتر قصہ لکھن لئی دُھکویں سی تے رچنہار نوں بہت سوکھ ہوندی سی Encyclopaedia of Indian Literature "موجب:

“As the composer has to care about two rhymes only at a time, it is possible to compose any length of poem in this form. Because of this facility, all the long poems in Persian and Urdu are clothed in masnavi form.” (1)

دمودر مثنوی نوں چھڈ کے ناصرف اک دیسی چھند نوں چُنیا، سگوں ایس وچ اک نواں تجربہ وی کیتا۔ اوس دویتا نوں دوہرا کر کے چار مصرعیاں دا بند بنایا تے دویتا توں اوہی کم لیا، جیہڑا فارسی شاعر مثنوی توں لیدے سن۔ کئی تھاواں تے مصرعے پنجیاں چھ ہو گئے۔ مثنوی مردف نال میل کھا دا اے۔ مگر لے قصہ کاراں وچوں ہاشم شاہ، مولوی غلام رسول تے میاں محمد بخش ہوراں ایس ریت دی پالنا کیتی۔ (2)

مثنوی نوں عام طور تے تن قسماں وچ ونڈیا جاند اے:

“The masnavis are generally of three kinds: 'razmiya' masnavi in which some war event is depicted and described the other is 'bazmiya' or love masnavi and the third type contains mystic or philosophical subjects.” (3)

دمودر کول تے رنگ دکھالی دیندے نیں۔ ہیر دی نورے نال لڑائی رزمیہ رنگ دی ات سوہنی وگئی اے:

وگیاں تیغاں اداں اداں، کبھی صفت اکھائیں
لوٹھاں جھڑن زمیں دے اُتے، رت لگے جنگھیں باہیں
جوگنیاں رت پیون آئیاں، سیس دھڑاں تے ناہیں
آکھ دمودر لال زمیں سبھ، التا جیویں وواہیں (4)

انجے بزمیہ رنگ دیاں بہت ونگیاں لہجہ جان دیاں نیں:

بانے اندر پھل ٹپکے، تیوں رانجھے ڈٹھیاں جیواں
پوکر ہار پائیں وچ گل دے، مالن آپے تھیواں
بیڑی وچوں ڈھونڈ لدھوسے، اس دل کیتا نیواں
کہے دمودر ہیر سیالی، میں جگ سہاگن تھیواں (5)

تے جدوں گل فلسفیانہ بیان دی آوندی اے تاں دمودر صرف اک مصرعے وچ ادب تے فلسفے دے بہت وڈے موضوع اندر مکھی فلسفے نوں بیان

کر جاند اے:

آکھ دمودر ہیا ڈاڈھا، جس وچ ”ہاہ“ سماوے (6)

دمودر بہت سیانا کوئی سی۔ اوس ہر قسم دی مثنوی دے گن رلا کے اوہناں دی ورتوں دویا چھند وچ کیتی۔ انج اوس پنجابی ادب دی جھولی بھری، دیسی چھنداں دی امیری سامنے لیاندی تے مگر لے شاعران کان نوں راہ وی کھولے۔ پنجابی ادب نوں دمودر دی اک ہور دین وحدت الوجود دے نظریے نوں بیان دانواں ڈھنگ بخشا اے۔ ایس نظریے دی نامناتاں پنجاب وچ پہلاں توں ای ہے سی۔ دمودر ایہہ کمال کیتا کہ رومانی قصے دے پاتراں راہیں ایس نظریے نوں بیانیا۔ ایہہ سبھا مکروں پنجابی کلاسیکی شعریت دا اگھا گن بنیا۔ دمودر آکھدا اے:

الٹی ہیر، ہیرے وچ رانجھا، حال نہ جانیں کوئی
رانجھا رانجھا کیموں آکھاں، میں آپے رانجھن ہوئی (7)

دمودر دے سمکالی شاہ حسین ہوراں ایس گل نوں انج بیان کیتا سی۔

ماہی ماہی گوکدی میں آپے رانجھن ہوئی
رانجھن رانجھن مینوں سبھ آکھو، ہیر نہ آکھو کوئی (8)

بلھے شاہ ہوراں آکھیا:

رانجھا رانجھا کردی نی ، میں آپے رانجھا ہوئی
سدو نی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی (9)

تے خولجہ فرید ہوراں فرمایا:

ہن میں رانجھا ہوئی
رہا فرق نہ کوئی (10)

استھے وچاردے نال نال مگر لے شاعران لفظالی تے ڈھنگ وی دمودرو والا ای ورتیا تے پاتروی اوہوای رکھے، پنجاب وچ ہور رومان وی مشہور رہے نیں، پر اوہ صوفیاں دیاں روحانی وارداتاں نوں بیان لئی اوس حدتائیں نہیں ورتیجے، جتا ہیر تے رانجھا۔ دمودرای پنجابی ادب وچ ایس ریت داموڈھی اے، جس وچ پریم کہانیاں دے پاتراں تے اُچھا کر کے سوانی پاتراں نوں استعارہ بنا کے رب تے جی دے ازلی وچھوڑے دی گل ویراگی حالتاں راہیں بیان کیتی اے۔ ایہہ معنویت دا پورا جہان اے، جیہڑا دمودرو سوسایا۔ دمودرو پنجابی قصہ کاری دی اُساری انج کیتی کہ ایس لیسے ٹردیاں پنجابی قصہ سمکالی وسیبی تواریخ دا لکھتی ثبوت بن ئیڑیا۔ دمودرو نے سچ نال قصے دے واقعیات دے نال نال اودو کے وسیبی، معاشی تے سیاسی حالات بارے وی گل کیتی اے۔ اوس وسیب دے دکھ و کھ میلاں نوں اوہناں دے سُبھا، چالے تے نفسیات سنے بیان کیتا اے۔ سیاسی حالات دی اک ونگی تاں اکبر دے ذکر راہیں نظر آوندی اے:

بادشاہی جو اکبر سندی ، حیل نہ حجت کائی (11)

باتشاہی جو اکبر سندی، دن دن چڑھے سوائے (12)

دمودرا اکبر دا ذکر گھٹ ودھ 16 واری کردا اے۔ اکبر دا سابر عظیم وچ مذہبی برداشت، ترقی، امن تے نیاں داسما گنیا جاندا اے۔ وسیب وچ حکومتی اختیار نوں پٹھلی پدھر تک لاگو کیتا گیا سی۔ ایس کم لئی سرکاری کارندے مقرر کیتے گئے۔ ایہناں کارندیاں وچ قاضی وی شامل سی۔ قاضی کول دوہری طاقت سی، اک سرکاری تے دوجی مذہب دی۔ سرکاری سند تے مذہب دی طاقت نے کتے کتے انصاف دے ادارے نوں گراہے پایا تے قاضیاں وڈھی لینا چھوہیا۔ کسے وی وسیب وچ جدوں انصاف نوں خطرہ پیدا ہو جاوے تاں اوہ بہت اوکھا ویلا ہوند اے۔ کوئی وی سچا ادیب یا شاعر سمکالی حالات دا اثر لئے پنا نہیں رہ سکدا۔ دمودرو قاضی تے باہمن دے کو جھے کرتوت بیان کیتے۔ ایس ریت نوں مگر لے پنجابی شاعران تے اُچھا کر کے قصہ ہیر دے شاعران اپنایا تے وارث شاہ کول ایس کچھ دا بیان ڈھنگ سکھر تے اپڑ گیا۔ جے دمودرو باہمن بارے آکھدا اے:

وڈھی دے ولا یا باہمن، پردہ ماؤں کچیندی (13)

تاں وارث شاہ وی پنڈ دے پیچیاں نوں انج ننگا کردا اے:

وڈھی دے کے بھونیں دے بنے وارث، بنجر زمیں رنجھیٹے نوں آیا ای (14)

دمودرو اقصہ بیان ڈھنگ وی اپنا پُراثر اے کہ دمودرتوں مگر لیاں ہیراں پڑھیاں کئی مصرعے اوہدے رنگ دے لہجہ جاندے نیں۔ ونگی دے طور تے چراغ اعوان کول دمودرو رنگ بہت بھرواں اے۔ اک دو ونگیاں ویکھو:

دمودر:

تاں پہلے پہر گل آتن سارا، روٹی مکھن کھاوے
 دو جے پہر پنگھاں تے پنگھن، گھنگھنیاں گھن آوے
 تیجے پہر نیلے وچ کھیڈے، رینڈی کھکھڑی کھاوے
 چوتھے پہر بیڑی وچ آتن، چھوڑ چھاوے وکھاوے (15)

چراغ اعوان:

چڑھدے سیر بحر دی کردی، بیڑیاں چھوڑ چھڑاوے
 عطر غیر معنبر کرنا، چیکوں نال ملاوے
 میوے بک بھر دیوے سیاں، ہر بک نال ولھاوے
 پیل پنگھ جھٹالں سیاں، سبھوں جھوٹے کھاوے
 دریا سیر کنارے ریتز، نال سہیلیاں دھاوے (16)

دمودر:

”مائے نی میں چاک لدھو ای، نت اٹھ مجھیں چارے
 برکت جیں دی گھاہ نہ سکے، مجھ نہ کئی ہارے
 روڑا مول نہ لگے کدایں، ساون وسن پھہارے
 اجیہا چاک لدھو ای مائے! اگے بخت تہارے“ (17)

چراغ اعوان:

چارن سانگ مجھیں دے بابل، آیم چاک نظارے
 قسمت نال آیا وچ جھنگ دے، رہندا تخت ہزارے
 مرد غریب نمائی صورت، محنت جان نوارے
 حکم ہووے تاں چاک رکھوں، ونج منجھیں کرے اُتارے (18)

دمودر قصے داجیہڑ استھان وکھالیا اے، اوہ اپنا حقیقی اے کہ اج وی اوس وچ کوئی بہت وڈی تبدیلی وکھالی نہیں دیندی۔ قصہ ہیر دی مشہوری دا اک کارن ایہہ وی بنیا کہ دمودر ایس نوں دھرتی نال جوڑ دتا۔ ایس وچ سارے داسا رنگ دیسی وکھایا اے۔ ونگی دے طور تے دمودر رانجھے دے جوگ لین ٹلہ جوگیاں جاون تے پھیرا تھوں واپسی دے پندھ تے تخت ہزارے، چنیوٹ، علی پور، جھنگ توں ہونڈیاں رنگ پورا پڑن دی گل کردا اے۔ ایس پندھ نوں اوس اپنا حقیقی بنایا کہ اج وی کوئی بندہ پیدل ٹرے تاں ایہہ پندھ اونے ویلا وچ ای مکے گا، جتا دمودر بیان کیتا اے۔ انج دمودر قصے وچ حقیقی ناواں، تھواں دی ورتوں نوں وی چالو کیتا۔ پنجابی وچ قصہ ریت دے ہرمن پیارا ہوون دا اک کارن ایہہ وی اے، کیوں جے قصہ سُن دیاں سنئیراں نوں قصے دے پاتراں دے ناواں تے تھواں وچ اپنا آپ تے اپنا آل دوالا وکھالی دیندا اے۔

دمودرجت قصہ کاری ریت دا چنگی ریتیں جانوسی۔ اوہنوں پتہ سی، جو قصیاں وچ مافوق الفطرت تئاں دی بہت اہمیت اے۔ ایہہ سنئیرنوں اچنھتہ کردے نیں تے نفسیاتی حوالے نال اڈٹھ جیسے سہارے داوی کم کردے نیں۔ اوس قصہ وچ پنج پیراں دا کردار لیا ندا اے۔ کدی کالے جوڑے تے کالے گھوڑے رانجھے دی مدد کردے نیں تے کدی پیر آپ قصہ وچ اُتار کر دے نیں۔ رانجھے دے نال دے چاک ساڑے پاروں اوہنوں مارن دامتا پکاوندے نیں۔ جدوں اوہ رانجھے تے ہلا کرن آوندے نیں تاں اگوں پیر رانجھے دی کیویں مدد کردے نیں، دمودر ایس گل نوں انج بیاندا اے:

آدی بھیج کے صحیح کیتو نیں، بیٹھا دھیان لگائے
دھروہ میانوں تیغاں کڈھیاں، علی علی کر دھائے
کالے جوڑے کالے گھوڑے، لکھ لشکر نظری آئے
اڈی لاء پیا نیں پچھے، ٹھے چاک سوائے (19)

ایہہ مافوق الفطرت ڈھنگ وی پنجابی قصہ کاری نوں دمودر دی دین اے۔ اوہ سنئیراں دی نفسیات دا ڈوہنگھا جانوسی۔ اوس رانجھے دی پیراں نال پہلی ملاقات وچ ای

آکھ دمودر ہیر ولیہاں، رانجھے پلے پائی (20)

آکھ کے اپنے سنئیراں نوں پک کر الیا سی کہ قصہ دا انت تہاڈی مرضی دا ای ہووے گا، کیوں جے ایس پریم کہانی نوں پیراں دی ٹیک اے۔ انج دمودر دا پنج پیراں دا کردار گھڑناوی اک نواں مہاڑ بھننا سی، جیہڑا پنجابی سنئیر دی نفسیات نوں پوہندا سی۔ مگر لے قصہ کاراں وی ایس ریت نوں اپنایا تے لوڑ موجب قصیاں وچ مافوق الفطرت کرداراں تے واقعیات دی ورتوں کیتی۔ دمودر دی گھاڑت، پنج پیرتاں بعد وچ لگ بھگ ہر ہیر کار کول دکھالی دیندے نیں۔

حوالے

1. Encyclopaedia of Indian Literature, Vol III, Delhi: Sahitya Akademi, 1995, P.2625.
2. محمد آصف خاں، نک سگ، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1992ء، ص 147
3. Encyclopaedia of Indian Literature, Vol III, P.2623.
4. دمودر، ہیر دمودر، مرتب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 60
5. اوہی، ص 128
6. اوہی، ص 176
7. اوہی، ص 188
8. شاہ حسین، کافیاں شاہ حسین، لاہور: مجلس شاہ حسین، 1976ء، ص 76
9. بلھے شاہ، کلیات بلھے شاہ، مرتب۔ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، 1960ء، ص 123
10. خواجہ غلام فرید، دیوان فرید، مرتب۔ علامہ محمد عزیز الدین عزیز، بہاولپور: عزیز المطابع الیکٹرونک پریس، سن، ص 856

- 11- دمودر، ہیر دمودر، مرتب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 35
- 12- ادہی، ص 276
- 13- ادہی، ص 147
- 14- وارث شاہ، ہیر سید وارث شاہ، مرتب۔ شیخ عبدالعزیز، لاہور: پنجابی ادبی اکیڈمی، 1960ء، ص 12
- 15- دمودر، ہیر دمودر، مرتب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 52
- 16- چراغ اعوان، ہیر چراغ اعوان، مرتب۔ عین الحق فرید کوٹی، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1978ء، ص 67
- 17- دمودر، ہیر دمودر، مرتب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 94۔
- 18- چراغ اعوان 74۔
- 19- دمودر، ہیر دمودر، مرتب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 104
- 20- دمودر 83۔ تب۔ محمد آصف خاں، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء، ص 60